

Öt év tapasztalatai szerint az alábbi témakörök iránt a legerősebb a képzés és a kutatás érdeklődése:

- ▶ információszolgáltatás és az információszakemberek döntéshozatali technikája,
- ▶ a kisebb nemzeti vagy multinacionális cégek információellátó rendszere,
- ▶ a helyi (bennszülött) lakosság kulturális forrásainak, szájhagyományainak felkutatása,
- ▶ a kutatási eredmények közvetítése a politikusoknak és a szakembereknek,
- ▶ az oktatók képzése.

Az e területen kibontakozó nemzetközi együttműködésnek nagy lendületet adott egy UNESCO által támogatott program [16], amely elsősorban a könyvtáros-, az informátor- és a levéltárosképzésben akar összhangot teremteni, kimondva, hogy "a különböző funkciók összhangját éppen az információ mint jelenség tanulmányozása teremti meg".

Az így "összehozott" kutatók "emberi hálót" alkotnak, amelynek tagjai egyszerre forrásai és használói a rendszerben meglévő információknak, s ezzel biztosítja az ismeretek nemzetközi megosztását és hasznosíthatóságát. Az ilyen típusú együttműködés haszna: az információszolgáltatás politikai szintű összehangolása, ami hozzásegíthet egy nyitottabb, etikusabb közélet kialakulásához. Erre mutatott rá az Egyetemek Elnökeinek Nemzetközi Szervezete (International Association of University Presidents) is 1987-ben megtartott összejövetelén. Azt hangsúlyozta, hogy a felsőoktatásban is törekedni kell a szellemi erőket nemzetközi összehangolására, az elmaradottabb régiók megsegítésére, mert mindannyian egy és ugyanazon világnak vagyunk azonos értékű részei.

Ennek az együttműködési formának kiemelkedő sajátossága, hogy a szellemi téren való együttműködést, az intellektuális javak megosztását tartja alapfeladatnak, és kisebb jelentőséget tulajdonít a technikai, technológiai kérdéseknek. Megfogalmazódott és erősödik a világban az "emberközpontúság", egymás segítése és tolerálása. Csak az ilyen hozzáállás hozhat bármilyen eredményt a jövőben.

Irodalom

- [1] GARRISON, G.: Challenges to information science education. = *Journal of the American Society for Information Science*, 39. köt. 5. sz. 1988. p. 362–366.
- [2] HAYES, R. M.: Education of the information professional: A library school perspective. = *Uott*, p. 312–317.
- [3] American Library Association. Committee on Accreditation. *Standards for Accreditation*, 1972. Chicago, 1972.
- [4] American Library Association. Committee on Accreditation. *A way ahead*. Chicago, 1986.
- [5] MOLL, J. K.–FLOOD, J.: Information science and information-related educational programs: their diversity and accreditation. = *Journal of the American Society for Information Science*, 39. köt. 5. sz. 1988. p. 318–321.
- [6] HURD, J. M.: Technology: an agent for change in education for information science. = *Uott*, p. 323–326.
- [7] ANDERSON, J. D.–BELKIN, N. J.–LEDERMAN, L. C.–SARACEVIC, T.: Information Science at Rutgers: establishing new interdisciplinary connections. = *Uott*, p. 327–330.
- [8] SETTEL, B.–MARCHAND, D. A.: Syracuse University School of Information Studies: a tradition of innovation. = *Uott*, p. 331–333.
- [9] WOODWARD, D.: Drexel University College of Information Studies: evolving programs, new connections. = *Uott*, p. 334–336.
- [10] LYTTLE, R. H.: Information resources management: research, education and practice. = *Uott*, p. 337–339.
- [11] BELLARDO, T.: Options and trends in the training of information professionals. = *Uott*, p. 348–350.
- [12] BALL, M. J.–DOUGLAS, J. V.–LUNIN, L. F.: Informatics and education in the health professions. = *Uott*, p. 344–347.
- [13] COX, R. J.: Educating archivists: speculations on the past, present, and future. = *Uott*, p. 340–343.
- [14] OEN, C.–COOPER, M.: Professional identity and the information professional. = *Uott*, p. 355–357.
- [15] DOSA, M.: Has international education been politicized? = *Uott*, p. 351–354.
- [16] United Nations Scientific, Educational and Cultural Organization. *Harminozation of training in librarianship, information science and archives*. Paris, 1986.

(Bobokné Belányi Beáta)

A közművelődési könyvtár mint a szabad tanulás központja

A permanens tanulás korát éljük, egész életünkben tanulni kényszerülünk, intézményes vagy autodidakta formákban. A társadalom minden tagja számára biztosított a tanulóhoz való jog, és az ebből fakadó igény megnövelte a nem intézményes oktatási és tanulási lehetőségek használatát. A tanulás/tanítás folyamatába bekapcsolódtak az iskola mellett a különféle kulturális intézmények is, kibővíve az iskolán kívüli továbbképzés lehetőségeit.

A kérdés az, hogy milyen mértékben tud ebben közreműködni a közművelődési könyvtár, mint egy nyitott, sokféle önképzési lehetőséget kínáló, de intézményes-formális oktatást nem végző szervezet? Hagyományosan a könyvtár alapfeladatai közé soroljuk a tanítás/tanulás szabad, nem intézményi keretekhez kötött formáinak támogatását. Az utóbbi időben különösen az angolszász közművelődési könyvtárak hangsúlyozzák ezt a feladatot. Az ő ta-

pasztalataikra építve kezdtek kutatásba a Holland Közművelődési Könyvtárak Egyesületének megbízásából az amszterdami egyetem szociológiai intézetének munkatársai 1984 és 1987 között; a kutatás címe és mottója: "Fedezd fel a könyvtárat". A kutatás apropóját az információs társadalomba való átmenet stratégiájának kidolgozása és az információs "alfabetizáció" elősegítése adta. Az eredmény egy 200 oldalas kézikönyvecske lett, amely gazdagon illusztrálva, sok fotóval és ábrával segít a könyvtár képzési (önképzési) lehetőségeinek és feladatainak feltérképezésében, felismerésében, s elsősorban az információs források használatában. A kiadvány bevezetőnek és kézikönyvnek egyaránt használható, újabb kiadása sajtó alatt van.

Mit jelent a "nyitott" vagy "szabad" oktatási központ? A terminus megjelenése szorosan összefügg a "szabad oktatás", a "szabad tanítás", a távoktatás, a "szabad" vagy "nyitott" egyetemek és az egyéb ilyen újabb típusú oktatástechnológia elterjedésével.

A szakirodalom szerint főbb jellemzői:

- ▶ a tanulócentrikusság szemben az intézménycentrikussággal,
- ▶ a tanulási/tanítási stratégiák széles köre,
- ▶ a meglévő, formális oktatási és képzési formákban rejlő akadályok lerombolása (kiküszöböli a hagyományos tanulási/tanítási folyamatban domináló direktív pedagógiát és manipulációt, s vele szemben a tanuló öntevékenységre, kezdeményezőkézségére alapoz).

Az iskolán kívüli oktatás fontossága és jelentősége megnőtt, ami magával hozta az egyéni felelősség növekedését önmagunk megfelelő szintű képzéséért és továbbképzéséért. Ezért a nyitott vagy szabad oktatás olyan tanulási forma, amely

- ▶ a felhasználóra, vagyis a tanulóra koncentrált,
- ▶ egyetemes ellátást nyújt,
- ▶ az informális, nem intézményes tanulás színtere,
- ▶ a hangsúly a kiválóságra esik,
- ▶ különböző eszközökkel segíti az önképzést.

Ebben a meghatározásban már benne rejlik a szabad tanulás központjának a fogalma is. Az ún. oktatási központnak számos formája alakult ki, alaptípusai a következők:

- ▶ média központú,
- ▶ hálózatra alapozott,
- ▶ iskolára épített,
- ▶ forrásközpontú támaszkodó.

A *média központú* tanulási központ a telekommunikációs eszközökre (televízió, rádió, újságok, könyvek, magazinok) épít. Ebben a formában a tanulás főként otthon történik.

A *hálózatra alapozott* rendszer a résztvevők tapasztalataira és szakismeretére épít. Ilyen pl. a Community Memory (Közösségi Emlékezet) a californiai Berkeley-n, az amszterdami Guild-segélyszolgálat és egyéb önszervező csoportosulások, de példaként idézhető a Dániában és Svédországban működő

tanulóköri mozgalom vagy a zsidó közösségekben élő hagyományok, amelyek az egész életen át tartó tanulást segítik.

Az *iskolára épített* tanulást az jellemzi, hogy a tanuló megy az oktatóintézményhez, ahol hivatásos oktatók tanítanak. A tanulók érdeklődése és igényei szerint kialakított tanterv rugalmassága jelenti e modellben a "nyitottságot" vagy a "szabadságot". Az igazság azonban az, hogy az iskolára alapozott oktatás sohasem teljesen "szabad".

A *forrásközpontú támaszkodó* oktatás színtereiül különféle kulturális intézmények kínálkoznak: könyvtárak, múzeumok, állatkertek, fesztiválok, kiállítási intézmények (ilyen például a párizsi La Villette, amely az ipar és a tudomány világát mutatja be a látogatóknak, és aktív részvételükre számít). Ma már általános az a felismerés, hogy az oktatás fontosabb annál, hogysem kizárólag az iskolák hatáskörébe utaljuk.

A közművelődési könyvtár hagyományosan a felnőttoktatást és az önképzést vállalta. Ezen a felfogáson azonban túl kell lépnie, mert elsődleges feladata, létének legfőbb indoka a nevelési/tanítási funkció ellátása, hiszen egyike a társadalom információs kultúráját alakító intézményeknek.

Mi teheti a közművelődési könyvtárat oktatási központtá, az intenzív tanulás ösztönző erejévé? A kérdést a gyűjteményépítés, a szolgáltatások, és az igénybevétel oldaláról kell megközelíteni.

A könyvtár mint forrásközpont és az ismeretek tárháza elsőképpen *gyűjteményével* szolgál, ami egyben minden további szolgáltatás kiindulópontja is. Szakmai körökben a legvitatottabb kérdés, miképpen lehet jó gyűjteményt építeni és fenntartani. Az oktatási központ szempontjából három tényezőt célszerű kiemelni.

- ▶ A gyűjteményépítés stratégiájában maximálisan figyelembe kell venni a társadalmi közeget, egyes felhasználói csoportok, helyi közösségek, intézmények igényeit és érdekeit csakúgy, mint a szélesebb felhasználói rétegek kívánságait. Ez csak magas színvonalú, szűkebb és tágabb körű könyvtárközi együttműködéssel érhető el, ami ma fontosabbnak látszik, mint valaha.
- ▶ A könyvtár kulturális missziójából következően kiemelkedő jelentőségű, hogy ösztönözzön a művelődésre, támogassa a kiemelkedni akarókat, s ezért szerezze be az ehhez szükséges dokumentumokat, ugyanakkor azonban vegye tekintetbe környezetét közösségeinek igényeit is.
- ▶ Az új és újabb kommunikációs technikák alkalmazásával hidat kell verni az információforrások és a használók közé, elsősorban olyan módszerek elterjesztésével és finomításával, amelyek segítik és bátorítják a közösség tagjait az öntevékeny munkára, a könyvtár szellemi kincseinek "fogyasztására".

A *szolgáltatásokat* illetően ahhoz, hogy valóban alkalmas legyen a könyvtár az új típusú tanulás maximális támogatására és ösztönzésére, át kell

alakítania egész eddigi szolgáltatási stratégiáját, hogy megfelelhessen a kihívásnak. Hozzáállását három vonásnak kell jellemeznie: bátorítás, segítségnyújtás, nevelés.

Egy közösség csak akkor tud élni a szolgáltatásokkal, ha e szolgáltatások ismerete benne él a köztudatban, ha közismert, milyen előnyök származnak használatukból, hogyan kapcsolódnak mindennapi életünk kérdéseihöz, hogyan használhatóak. Ha a könyvtár hozzásegítette a lehetséges használót annak felismeréséhez, mit várhat el tőle, akkor kezdődhet csak az igazi olvasószolgálati munka, amely első lépésben az olvasó bátorítását jelenti. Bátorítás nélkül a tanulási motivációk olyan elemei, mint a kíváncsiság vagy az érdeklődés felkeltése gyakran hatástalanok maradnak. A könyvtárnak élnie kell minden hagyományos és új típusú eszközzel a hirdetéstől kezdve a közönségkapcsolatok fejlesztésén át a marketingmódszerekig önmaga hívogató megmutatásához.

A differenciált, árnyalt segítségnyújtást azok igénylik, akik már használják a könyvtárat. A segítség skálája a technikai trükkökbe való beavatástól a szaktanácsadásig terjedhet. A könyvtárhasználók oktatása igen tapintatosan azt célozza, hogy önállóságra nevelje a használót, illetve lehetővé tegye számára a források szabad, egyéni használatát.

A korábban könyvtárcentrikus, később információs vagy technikai jellegű instrualást a tanulócentrikus megközelítésnek kell felváltania. A könyvtár szolgáltatási rendszere elsősorban az önálló használatról számol, amelyhez nagy segítséget nyújt a könyvtáros bátorító, segítőkész és nevelő magatartása.

A gyűjtemény és a szolgáltatások mellett azonban szükséges még egy harmadik tényező is, amely nem kisebb jelentőségű: a *szolgáltatások térbeni megjelenítése, hívogató elrendezése, önfeltáró jellege*. A könyvtár megjelenésének kíváncsiságot kell keltenie, és kedvet ébresztenie arra, hogy a járóelők "beugorjanak". Úgy kell kialakítani már a bejáratot és környezetét, hogy tájékoztasson és hívogasson, legyen mutató és könnyítse meg a belépő számára a tájékozódást. Feliratokkal és egyéb segédeszközökkel kell segíteni a látogatók eligazodását. Ha a hagyományos könyvtár könyvcentrikus volt, az új típusú könyvtár legyen tevékenységcentrikus, ahol tanulni, dolgozni lehet, de alkalmas játékra, kapcsolatteremtésre és kávézásra is. A könyvtár elrendezése hatásosan szolgálja a használatot. Jó minőségű berendezésekre is szükség lehet használatukhoz. A nyitvatartást, nyilvántartást, kölcsönzési rendszert, telefonszolgálatot és minden egyebet úgy kell megszervezni, hogy a használó könnyen átlátható, megérthető és igénybe vehesse őket. A könyvtár udvariassága a használói igények megértésén alapuljon.

A cikk melléklete egy kiértékelési szempontlista, amely a szabad tanulás központjaként működni kívánó köznevelődési könyvtár állományának, szolgáltatásainak és elrendezésének megítélését segíti.

VAN DER ZEE, H.: The public library as an open learning centre. = *Journal of Librarianship*, 20. köt. 1. sz. 1988. p. 1–5./

(Bobokné Belányi Beáta)

Az online katalógusok használóinak oktatása

A 80-as évek elején közzétett, az online katalógusokkal foglalkozó publikációk alig fordítottak figyelmet a referenzkönyvtárosok szerepére, mivel ebben az időben elsősorban az alkalmazás technikai problémáira esett a hangsúly [1]. Mára már nyilvánvalóvá vált az olvasószolgálati szempont fontossága és az olvasószolgálatos könyvtárosok is új szerepeket keresnek maguknak a felgyorsult változások közepette.

Az online katalógusokkal való kapcsolatuk vizsgálatában érthetően a cédulakatalógusokkal szerzett tapasztalatokból indultak ki. Hagyományosan a referenzkönyvtáros feladata volt a katalógus megismeretése az olvasókkal. Arra a kérdésre azonban, hogy igényel-e segítséget az online katalógus használója, és ha igen, milyen módon, csak körültekintő vizsgálat után adható érdemi válasz.

Erre a vállalkoztak a *Council on Library Resources* (CLR = Könyvtári Források Tanács) támogatásával a *Northwesterni Egyetemi Könyvtár* mun-

katársai, akik a következő kérdésekre próbáltak választ kapni:

- ▶ Mi a szerepe a referenzkönyvtárosnak egy olyan katalógus esetén, amelyről feltételezzük, hogy igazít saját használatában?
- ▶ Az online katalógusok oktatásában szerzett tapasztalatok alapján milyen változások várhatók a bibliográfiai oktatás terén általában?
- ▶ Mi a jövője az egyre növekvő mértékű automatizálás korában a referenzszolgálatnak?

A kutatás elsődleges célja az volt, hogy egy olyan modellt fejlesszenek ki, amely más egyetemi könyvtárakban is alkalmas lehet online katalógusok használatának oktatására, illetve továbbfejlesztésére és kiértékelésére.

A munkálatokba más egyetemek könyvtárosai is bekapcsolódtak, de a kutatás kísérleti szakaszának színtere kizárólag a Northwesterni Egyetem volt. Itt a *NOTIS* (Northwestern Online Total Integrated Service) rendszer részeként működik a *LUIS* (Library